

აპოლონ თაბუაშვილი

ასოცირებული პროფესორი, თსუ /
მთავარი მეცნიერ თანამშრომელი,
კორნელი კეკელიძის სახელობის
საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი

ერეკლე II-ისა და გარსევან ჭავჭავაძის საიდუმლო მიმოწერის შესახებ*

რუსეთის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში დაცულ იოანე ბატონიშვილის კოლექციაში (ფონდი 941), ათეულობით ისტორიულ დოკუმენტთან ერთად, ვხვდებით ერეკლე II-ის ერთ-ერთ წერილს, რომელიც გარსევან ჭავჭავაძესთან საიდუმლო მიმოწერის პროცესს ეხება.

დასახელებული ისტორიული დოკუმენტის შინაარისი განხილვამდე მოკლედ შევეხებით ისტორიოგრაფიისათვის დღემდე ცნობილ იმ ფაქტობრივ მონაცემებს, რომლებიც ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-ისა და გარსევან ჭავჭავაძის საიდუმლო მიმოწერას უკავშირდება. მეფისა და პეტერბურგში მყოფი მისი ელჩის საიდუმლო მიმოწერის შესახებ ერთი საინტერესო დოკუმენტი, სხვა ისტორიულ საბუთებთან ერთად, იასე ცინცაძემ 1960 წელს გამოაქვეყნა. დოკუმენტი, რომელიც წარმოადგენს გარსევან ჭავჭავაძის მიერ პეტერბურგიდან ერეკლე II-ისათვის გამოგზავნილ მოხსენებას, თარიღდება 1785 წლის ივნისით. ელჩი მეფეს ატყობინებდა, რომ რუსეთ-ოსმალეთის ომის შესაძლო დაწყების შესახებ დაუდასტურებელი ცნობები ვრცელდებოდა. შესაბამისად, ის ერეკლეს სიფრთხილისაკენ მოუწოდებდა და ურჩევდა, რომ ინფორმაცია ოსმალეთიდანაც მიეღო. შემდეგ აღნიშნავდა: „...რა ვქნა, ზოგიერთის მოხსენებ(ა)ები-

* კვლევა განხორციელდა სსიპ შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით, № FR-23-11173 / This work was supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG), № FR-23-11173.

სა წადილი მაქვს, მაგრამ სარწმუნო არა ვარ, რომ ამ წიგნებს ჩვენს მეტი ვერავინ ნახევდეს, ეჭვი მაქვს, რომ არამც შუაზედ, სხვანიც განიხილავდნენ ხოლმე და ამ მიზეზით ყველა ვერ დამინერია, თუ ინებებთ სხვა ანბანი მიბოძეთ და მარფუფასაც (!) იმ ჯელად მომწერეთ, ვგონებ კიდეც იცოდეთ და თუ ისეთი მოხსენება მექნება რამე, მეც იმავე წერილით მოგახსენებ...“.¹

ი. ცინცაძემ აღნიშნულ დოკუმენტსა და სხვა საარქივო მასალაზე დაყრდნობით ჯერ კიდეც 1941 წელს გამოაქვეყნა საინტერესო გამოკვლევა, რომელიც პეტერბურგში დაარსებულ ქართულ საელჩოსა და საქართველოში რუსეთის იმპერიის სადაზვერვო საქმიანობას ეხება. როგორც ი. ცინცაძის მიერ მოძიებულ მასალიდან ირკვევა, გარსევან ჭავჭავაძის მიერ საქართველოში გამოგზავნილ მოხსენებებსა თუ საქართველოდან რუსეთში გაგზავნილ კორესპონდენციებს იმპერიის დაზვერვის წარმომადგენლები ფარულად ეცნობოდნენ, რუსულ ენაზე თარგმნიდნენ და ეკატერინე II-ის ფავორიტ გრიგოლ პოტიომკინს წარუდგენდნენ. XVIII საუკუნის 80-იან წლებში აღნიშნულ საქმეს სიმონ იგნატიევი (ეგნატაშვილი) და ბართლომე სავარსიმაძე უძღვებოდნენ. მათ ხელში აღმოჩნდა გარსევან ჭავჭავაძის ზემოთ მოხმობილი წერილიც.² თითქმის ანალოგიურ ინფორმაციას ვხვდებით 1960 წელს გამოქვეყნებულ მონოგრაფიაში „1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი: მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის“.³

ი. ცინცაძე საგანგებოდ შეეხო გარსევან ჭავჭავაძის მიერ „სხვა ანბანის“ მოთხოვნის ფაქტსაც. ავტორი სხვადასხვა საარქივო მასალაზე დაყრდნობით დასძენდა: „თვითმპყრობელობის დაზვერვა ამ ცნობის მიღებისთანავე საქმეს შეუდგა, გაიცა განკარგულება საქართველოდან მომავალ ფოსტის ხელში ჩაგდების შესახებ. მაგრამ, ამავე დროს, შიშობდნენ, ვაი თუ საქართველოს სამეფო კარმა სიფრთხილე გამოიჩინოს და საიდუმლო ანბანი საგანგებოდ კერძო პირს გამოატანონ და გარსევანს ისე გადასცენ, რომ მისი „გასაღები“ ხელთ ვერ ჩავიდოთო. საიდუმლო ანბანს გზები შეუკრეს, უფრო ასტრახანში ფიქრობდნენ მის ხელში ჩაგ-

¹ ი. ცინცაძე. 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი: მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. საბჭოთა. თბ. 1960, გვ. 243-244.

² ი. ცინცაძე. რამდენიმე ცნობა რუსეთის თვითმპყრობელობის დაზვერვის და მისი აგენტების საქმიანობის შესახებ მე-18 საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოში. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები. II. ქუთაისი, 1941, გვ. 83-96.

³ ი. ცინცაძე. 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი, გვ. 142-151.

დებას. ჩვენ ბევრი ვეძიეთ ცნობა, დაიჭირეს თუ არა საქართველოდან გამოგზავნილი საიდუმლო ანბანი, ან ამ ანბანით დაწერილი საბუთი, მაგრამ ამის შესახებ მიმოწერას ვერ წავაწყდით. ალბათ, რუსეთში დაცული არქივების რომელიმე ფონდში არის საამისო მასალები“.⁴

მოხმობილი ფაქტების გათვალისწინებით ავტორი სამართლიანად აღნიშნავდა: „...1783 წლის ტრაქტატის დადებას ორ სახელმწიფოს შორის ურთიერთობის იდილია არ შეუქმნია და არც შეიძლებოდა ასეთი რამ, ყველაფერი ცივ ანგარიშიანობაზე იყო დამყარებული, ორივე მხარე ერთი მეორეს ზეგრავდა და საკუთარი ქვეყნის სარგებელს ეძებდა მეგობრობაში“.⁵

ი. ცინცაძემ რუსეთის არქივებში მოძიებული ისტორიული საბუთების კიდევ ერთი სოლიდური ნაწილი, რომელიც რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობებს (1782-1791 წწ.) ეხებოდა, 1970 წელს გამოაქვეყნა. პუბლიკაციის შესავალ ნაწილში ავტორი კვლავ შეეხო რუსეთის იმპერიის საღაზვერვო საქმიანობას.⁶ ერთ-ერთი გამოქვეყნებული დოკუმენტი (პოლკოვნიკ ვასილ ტამარასათვის გაგზავნილი მიმართვა) კი სწორედ ქართული „საიდუმლო ანბანის“ ხელში ჩასაგდებად 1785 წელს მიღებულ ზომებს ეხება. მასში აღნიშნულია, რომ საქართველოდან გაგზავნილი პაკეტი საზღვარზე უნდა გაეჩერებინათ. რუსული მხარე ვარაუდობდა, რომ „საიდუმლო ანბანს“ პეტერბურგში ქართული არტილერიის მაიორი გაბრიელ გალეგოვი ჩაიტანდა. „საიდუმლო ანბანის“ გაგზავნასთან დაკავშირებით რუსეთის მთავრობის მოხელეები ასევე ინტერესდებოდნენ ასტრახანში მცხოვრები სომეხი არქიერის, იოსების (არლუთიანი – ა. თ.), პერსონით. საბოლოოდ, „საიდუმლო ანბანის“ დაუფლების შემდეგ ის უნდა გაეგზავნათ გრიგოლ პოტიომკინის კანცელარიაში.⁷

პუბლიკაციის შესავალში, ისე როგორც ზემოთ მოხმობილ სხვა ნაშრომებში, ი. ცინცაძე ამჯერადაც ხაზგასმით მიუთითებდა, რომ რუსეთის არქივებში ინტენსიური ძიების მიუხედავად, ვერ მიაკვლია ინფორმაციას, შეძლეს თუ არა რუსმა მოხელეებმა „საიდუმლო ანბანის“ დაუფლება.⁸

⁴ ი. ცინცაძე. 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი, გვ. 150.

⁵ ი. ცინცაძე. 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი, გვ. 151.

⁶ ი. ცინცაძე. მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (1782-1791 წწ.). საისტორიო მოამბე. 23-24. თბ. 1970, გვ. 3-13.

⁷ ი. ცინცაძე. მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, გვ. 55.

⁸ ი. ცინცაძე. მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, გვ. 12.

როგორც წარმოდგენილი ცნობებით ირკვევა, პეტერბურგში მყოფი გარსევან ჭავჭავაძე კარგად ხვდებოდა, რომ მისი და ერეკლე II-ის და-ლუქული კორესპონდენციები იმპერიის დაზვერვის სამსახურის წარმომადგენლების მხრიდან იხსნებოდა. შესაბამისად, 1785 წლის ივნისში მან საიდუმლოების დასაცავად მეფეს „სხვა ანბანისა“ და „მარფუფას“ გაგზავნა სთხოვა.

ი. ცინცაძემ სავსებით ლოგიკურად „სხვა ანბანი“ „საიდუმლო ანბანად“ მიიჩნია. ავტორი იქვე დასძენდა, რომ მსგავსი ანბანი ძველ საქართველოში გამოიყენებოდა და ერთი სისტემის ასეთ ანბანს „ანჯანური ანბანი“ ეწოდებოდა.⁹ უნდა აღინიშნოს, რომ, ზოგადად, ფეოდალური ხანის საქართველოში „ანჯანურთან“ ერთად გამოიყენებოდა „ანჩინური“, „ანჰოური“ და სხვა მრავალი სახის „საიდუმლო ანბანი“ (კრიპტოგრაფი). „საიდუმლო ანბანის“ სისტემები ასოთა ჩანაცვლების პრინციპს ეყრდნობოდა. მაგალითად, „ანჩინურის“ შემთხვევაში ასო ა-ს ენაცვლებოდა ასო ჩ, ბ-ს – ც, გ-ს – ძ და ა.შ. „ანაჯანურში“ – ა-ს ჯ, ბ-ს – ჯ, გ-ს – ხ და ა.შ. სხვა სახის კრიპტოგრაფიულ ნიმუშებში გვხვდება მხედრულის, ხუცურის, ლათინური თუ ბერძნული ანბანის ასოთა ერთობლიობა, თუმცა ყველა შეცვლილი მნიშვნელობით და ა.შ.¹⁰

რაც შეეხება „მარფუფას“, ი. ცინცაძე მის მნიშვნელობას არ განმარტავს. გარსევან ჭავჭავაძის მოხსენების კონტექსტის მიხედვით, „მარფუფა“ „საიდუმლო ანბანით“ შედგენილი ტექსტი უნდა იყოს – „იმ ჴელად მომწერეთ... თუ ისეთი მოხსენება მექნება რამე, მეც იმავე წერილით მოგახსენებ“. აღნიშნული მოსაზრების მართებულობა იმ იშვიათი ისტორიული დოკუმენტებითაც მტკიცდება, რომლებშიც ტერმინ „მარფუფა“/„მარქუფა“-ს ვხვდებით. მაგალითად, იულონ ბატონიშვილის მიერ 1791 წლის 4 იანვარს იოსებ მიშკარბაშისადმი მიწერილ წერილში აღნიშნულია: „... შენი წიგნი მომივიდა და რაც მოგენერა, ყველა შევიტყვევით; მარქუფა რომ იდგა შენს წიგნში, ისიც წავიკითხე...“.¹¹ სულხან თუმანიშ-

⁹ ი. ცინცაძე. 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი, გვ. 146.

¹⁰ „საიდუმლო ანბანის“ შესახებ იხილეთ: ე. თაყაიშვილი. პარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკის ქართული ხელნაწერები და ოცი ქართული საიდუმლო დამწერლობის ნიშანი. თბ. 2022, გვ. 702-756; ივ. ჯავახიშვილი. ქართული პალეოგრაფია. თბ. 1949, გვ. 131-136; ა. შანიძე. ქართული კრიპტოგრაფიის ახალი ნიმუშები. საქართველოს მუზეუმის მოამბე. I. ტფ. 1922, გვ. 63-68; ა. შანიძე. კრიპტოგრაფიული მასალები. მიმოხილველი. I. ტფილისი, 1926, გვ. 237-238.

¹¹ საქართველოს სიძველენი. ტ. III. ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით. ტფილისი, 1910, 57-58.

ვილის მიერ 1799 წელს მანუჩარ თუმანიშვილისათვის გაგზავნილ წერილში კი ვკითხულობთ: „... ეს კი იცოდე, რომ მუხრან ბატონისავით ჩვენი შეწევნა არას ხორციელს არ შეუძლიან; შეეხვეწე, კიდეც დაჰპირდი. საქმე ხომ მაგის ხელთ არის. შეწევნის გვარიც მაგან იცის, მაგასაც გაუგონებენ, იასაულს ბევრი შეუძლიან. მიშკარბაშის მარფუფა წაიკითხე, დაბეჭდე და მიართვი. აქაურ ცდაზე, მაგასთან ცდა უფრო იმოქმედებს, მუხრან ბატონს ასე რიგათ გაუგზავნე არავინ შეიტყოს“.¹² როგორც ვხედავთ, ორივე შემთხვევაში „მარფუფას“ კითხულობდნენ, თავად წერილები კი საიდუმლო ინფორმაციას ეხებოდა.

ერთი სიტყვით, „მარფუფა“ მართლაც „საიდუმლო ანბანის“ მიხედვით შედგენილი ტექსტი უნდა ყოფილიყო. „მარფუფას“ შინაარსის გასაგებად კი საჭირო იყო მასში გამოყენებული კონკრეტული „საიდუმლო ანბანის“ ცოდნა. შესაბამისად, 1785 წლის ივნისის კორესპონდენციით გარსევან ჭავჭავაძეს ერეკლე II-ისაგან საიდუმლო ტექსტი და ამ ტექსტის გამხსნელი შიფრი მოუთხოვია.

სწორედ აღნიშნულ საკითხს ეხება იოანე ბატონიშვილის კოლექციაში არსებული ერეკლე II-ის ერთ-ერთი წერილი. მეფის მიერ რუსეთში გაგზავნილ მოკლე ბარათში აღნიშნულია: „ქ. რომელიც დაგებარებინა შენთვის გამოსაგზავნათ ცხენიცა და თეთრიცა გზათა გვყავს, ამ ორს დღეზე თამაზა ოთანოვის ჯელით უთუოდ და უთუოდ გამოვისტუმრებთ. აგრევე მაღალ მსვლელს უფალს ღენარალ ანშეფსაც მოვართმევთ ცხენსაცა და სხვას ფეშქაშსაცა. ამ მარტუფას გარდა, რომელიც პაკეთში შეკრული შენთან მონერილი თავი წიგნი არის, მისს ბრწყინვალეებას უფალს ღენარალ ანშეფს უნდა უჩვენო“. წერილი დამოწმებულია ერეკლე II-ის მიერ.¹³

მიუხედავად იმისა, რომ წერილში ადრესატი მითითებული არ არის, ვფიქრობთ, მისი ვინაობის გარკვევა მარტივია. რადგან ერეკლე II ადრესატს გენერალ-ანშეფისათვის, ანუ გრიგოლ პოტიომკინისათვის¹⁴ თავისი

¹² პ. კარბელაშვილი. სომეხთა ისტორიული უმადურობა. III. გაზ. საქართველო (№ 251). 18 დეკემბერი, 1918, გვ. 3.

¹³ რუსეთის ნაციონალური ბიბლიოთეკა. ხელნაწერთა განყოფილება. Ф. 941, оп. 2, № 20.

¹⁴ 1783-1785 წლების წერილებში საქართველოში გრიგოლ პოტიომკინს სწორედ გენერალ ანშეფად მოიხსენებდა. იხ.: Межкавказские политические и торговые связи Восточной Грузии (конец 60-х – начало 90-х годов XVIII в.). Документы и материалы. I выпуск. Материал подобрал и подготовил к печати В. Гамрекели. Тбилиси, 1980, გვ. 62; საქართველოს ეროვნული არქივი (სეა). ფონდი 1449, საბ. № 2800 და სხვ.

„ნიგნის“ გადაცემას სთხოვდა, ეჭვგარეშეა, რომ წერილი პეტერბურგში მყოფი გარსევან ჭავჭავაძისათვის იყო განკუთვნილი.

როგორც ვხედავთ, საიდუმლო მიმონერასთან დაკავშირებით გარსევან ჭავჭავაძის მიერ წამოყენებული წინადადების შემდგომ ერეკლე II-ს მისთვის „მარფუფა“ მართლაც გაუგზავნია. ცხადია, იმავე კორესპონდენციით „მარფუფას“ გამხსნელი შიფრიც გაიგზავნებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ წერილი უთარილოა, მეფეს ის ცალსახად 1785 წლის ივნისის შემდგომ პერიოდში უნდა შეედგინა.

წერილიდან ისიც ირკვევა, რომ ერეკლე II პეტერბურგში თამაზ ოთანოვს გზავნიდა, რომელსაც ცხენთან ერთად გარსევან ჭავჭავაძისათვის განკუთვნილი თანხა, აგრეთვე, გრიგოლ პოტიომკინისათვის გადასაცემი საჩუქრები უნდა ჩაეტანა. „მარფუფა“ (ისე როგორც გრიგოლ პოტიომკინისათვის გადასაცემი „თავი ნიგნი“) კი მეფემ თამაზ ოთანოვის ნასვლამდე რამდენიმე დღით ადრე გაგზავნა.

ერთი სიტყვით, ერეკლე II-ს საიდუმლო მიმონერის ნიმუში ოფიციალური გზების გვერდის ავლით გაუგზავნია. როგორც ზემოთ აღინიშნა, რუსეთის იმპერიის მოხელეებს მიაჩნდათ, რომ ქართული საიდუმლო მიმონერის ნიმუშის ხელში ჩაგდებას მხოლოდ იმ შემთხვევაში ვერ შეძლებდნენ, თუ მეფე გარსევანთან კომუნიკაციის არაოფიციალურ გზებს მიმართავდა. ის ფაქტი, რომ რუსეთის სიძველეთსაცავებში ვერც საქართველოდან გაგზავნილ „საიდუმლო ანბანის“ ნიმუშს და ვერც მისი დაუფლების შესახებ ცნობებს ვერ ვხვდებით, ქართული მხარის ფრთხილი და მოხერხებული ნაბიჯების შედეგი უნდა იყოს. როგორც ჩანს, ერეკლე II-ს, რუსეთის იმპერიის დაზვერვის გვერდის ავლით, თავის ელჩთან კონფიდენციალური ურთიერთობის დამყარება მოუხერხებია.

სამწუხაროდ, უცნობია მეფისა და მისი ელჩის საიდუმლო მიმონერის შინაარსი. თუმცა ამ მხრივ ყურადღებას იპყრობს 1786 წლის დასაწყისში გარსევან ჭავჭავაძის მიერ შედგენილი მიმართევები. „საიდუმლო ანბანის“ მოთხოვნიდან მალევე, კერძოდ, 1786 წლის 10 იანვარს, ქართველმა ელჩმა გრიგოლ პოტიომკინს თხოვნით მიმართა, რათა მისთვის სამშობლოში გამგზავრების ნებართვა მიეცათ.¹⁵ 16 თებერვალს კი მან გრიგოლ პოტიომკინს იმავე თხოვნით განმეორებით მიმართა.¹⁶ რადგან

¹⁵ ი. ცინცაძე. 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი, გვ. 252-253.

¹⁶ ზ. ცქიტიშვილი. გარსევან ჭავჭავაძის სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა. თბ. 1982, გვ. 102.

ოფიციალური არხებით გაგზავნილი წერილებით ერეკლე II-ს 1785 წელს გარსევანისათვის სამშობლოში დაბრუნების რეკომენდაციას არ მიუცია,¹⁷ უნდა ვივარაუდოთ, რომ აღნიშნული შეტყობინება სწორედ საიდუმლო მიმოწერის საშუალებით გაიგზავნა.

საიდუმლო მიმოწერის კონტექსტში ასევე საინტერესოა, 1785 წლის მიწურულს განვითარებული მოვლენები. საქმე ისაა, რომ 1785 წლის შემოდგომაზე გარსევან ჭავჭავაძემ გრიგოლ პოტიომკინს მოხსენება წარუდგინა. როგორც ირკვევა, წარდგინებას ერეკლე II-ის ვაჟი მირიანიც უნდა დასწრებოდა, თუმცა საბოლოოდ ეს ვერ მოხერხებულა.¹⁸ გრიგოლ პოტიომკინთან შეხვედრიდან მალევე, 1785 წლის დეკემბერში, გარსევანმა ქართლ-კახეთის მეფეს რამდენიმე საიდუმლო წერილი გამოუგზავნა. წერილებში ელჩი ერეკლე II-ს იმპერიის ნდობის მოსაპოვებლად და დახმარების მისაღებად რამდენიმე ნაბიჯის გადადგმას ურჩევდა. კერძოდ, გარსევან ჭავჭავაძე დარიალიდან ანანურამდე ტერიტორიების გრიგოლ პოტიომკინისათვის გადაცემის იდეით გამოდიოდა. მისი მოსაზრებით, ამ ქმედებით, ერთი მხრივ, გრიგოლ პოტიომკინი მეფის ვასალი გახდებოდა, მეორე მხრივ, დასახელებული მთიანი ადგილები აყვავდებოდა, ანანური ევროპულ ქალაქად გადაიქცეოდა, სადაც აიგებოდა ფაბრიკები, მომრავლდებოდნენ ვაჭრები, მხატვრები და რუსეთ-საქართველოს დამაკავშირებელი დარიალის გზა დაცული გახდებოდა. ერთ-ერთი წერილით გარსევან ჭავჭავაძე აღნიშნავდა, რომ მან ჭორის სახით შეიტყო თითქოს გრიგოლ პოტიომკინს სურდა, რომ მეფის სიძე გამხდარიყო. ელჩი ერეკლე II-ს ურჩევდა, რომ ამ საკითხზე მისი ქალიშვილის, ანასტასია ბატონიშვილის, მოსაზრება გაეგო. გარსევანის აზრით, თუ აღნიშნული ქორწინება შედგებოდა და გრიგოლ პოტიომკინს საქართველოს მთიანი რეგიონის ერთი ნაწილი გადაეცემოდა, ერეკლეს შეეძლო ეს ფაქტები ქვეყნის სასარგებლოდ გამოეყენებინა. ელჩი საგანგებოდ აღნიშნავდა, რომ მისი წერილების შინაარსი არც საქართველოსა და არც რუსეთში არავის უნდა სცოდნოდა, მეფეს ანასტასია ბატონიშვილისთვისაც კი პირდაპირ არაფ-

¹⁷ ერეკლე II-მ მხოლოდ გარსევანის ორგზის მიმართვის შემდეგ, 1786 წლის 22 სექტემბერს, მოითხოვა რუსეთის მთავრობისაგან ელჩის საქართველოში დაუყოვნებლივ გამოგზავნა. იხ.: ი. ცინცაძე. 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი, გვ. 257.

¹⁸ სიმონ ეგნატაშვილის შენიშვნით, თავად გარსევანს არ მოუწოდებია მირიანთან ერთად პოტიომკინისათვის მოხსენების წარდგენა. იხ.: ზ. ცქიტიშვილი. გარსევან ჭავჭავაძის სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა, გვ. 96; ი. ცინცაძე. მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, გვ. 39-43.

ერი უნდა ეთქვა და მხოლოდ მისი ზოგადი მოსაზრება გაეგო. გარსევანი წამოყენებულ წინადადებასთან დაკავშირებით მეფეს დაწვრილებითი და ნათელი მითითების გაგზავნას სთხოვდა.¹⁹

უნდა აღინიშნოს, რომ გარსევან ჭავჭავაძის დასახელებული წერილების შინაარსი აბსოლუტურად განსხვავდება მის მიერ შედგენილი სხვა კორესპონდენციებისაგან. თავისი საქმიანობის არცერთ ეტაპზე გარსევანს ასეთ სენსიტიურ თემებზე მსგავსი თამამი მოსაზრებები არასოდეს გამოუთქვამს. მეფის ასულის ქორწინება და ვრცელი ტერიტორიების გასხვისების საკითხი მის კომპეტენციას აშკარად სცდებოდა. ამასთანავე, სრულიად ალოგიკურად ჩანს გარსევან ჭავჭავაძის თხოვნა ერეკლესადმი საქართველოსა და რუსეთში მისი წერილების შინაარსის გაუვრცელებლობასთან დაკავშირებით. რამდენიმე თვით ადრე იგი ხომ თავად აცხადებდა, რომ მიმოწერის დროს საიდუმლოების დაცვა შეუძლებელი იყო და მის კორესპონდენციებს იმპერიის აგენტები მანამდე ეცნობოდნენ, ვიდრე მათ ერეკლე II ნახავდა.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, მიგვაჩნია, რომ გარსევან ჭავჭავაძის მიერ მეფისათვის გაგზავნილი ე.წ. რჩევები სწორედ გრიგოლ პოტიომკინის კარნახით უნდა იყოს დაწერილი. საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ წერილების შედგენამდე ცოტა ხნით ადრე, როგორც ზემოთ აღინიშნა, გრიგოლ პოტიომკინმა ქართველი ელჩი მირიან ბატონიშვილის გარეშე საგანგებოდ მიიღო. თუ გავითვალისწინებთ იმ პერიოდში ჩრდილოეთ და სამხრეთ კავკასიის დამაკავშირებელი გზასთან მიმართებით რუსეთის იმპერიის გაზრდილ ინტერესებს, ვფიქრობთ, ნათელი გახდება გრიგოლ პოტიომკინის მიზანიც. საქმე ის იყო, რომ 1784 აიგო ვლადიკავკაზის ციხესიმაგრე, რომელიც იმავე წელს ქვემეხებით აღჭურვეს. კავკასიის მთებში არსებული გზის საკითხებს, ისე როგორც რეგიონში მიმდინარე პროცესებს, სწორედ გრიგოლ პოტიომკინი კურირებდა. ვლადიკავკაზის ციხესიმაგრეში ეკლესიის მშენებლობასა და მთებში არსებულ გზის გამაგრების შესახებ გრიგოლ პოტიომკინის იდეის მხარდაჭერას ეხებოდა ეკატერინე II-ის მიერ 1785 წლის 9 მაისს გამოცემული ბრძანებულებაც.²⁰ ამ ფონზე, სრულებით არაა გასაკვირი, რომ გრიგოლ

¹⁹ ზ. ცქიტიშვილი. გარსევან ჭავჭავაძის სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა, გვ. 93-101; ი. ცინცაძე. მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, გვ. 39-43, 48-50.

²⁰ Д. Ракович. Прошлое Владикавказа. 1911, гв. 4-5; История Владикавказа (1781-1990 гг.). Сборник документов и материалов. Сост. М. Д. Бетоева, Л. Д. Бирюкова. Владикавказ, 1991, гв.

პოტიომკინს ვლადიკავკაზიდან ანანურამდე არსებული გზის დაუფლების მიზნით გარკვეული ნაბიჯები გადაედგა.

აღსანიშნავია, რომ გარსევან ჭავჭავაძის „რჩევებთან“ დაკავშირებით ერეკლე II-ს მისთვის არანაირი განმარტება არ გაუგზავნია. თავის მხრივ, აღნიშნულ საკითხს არც გარსევანი მიბრუნებია. თუ გავითვალისწინებთ „მარფუფას“ მიწოდების ფაქტს, არაა გამორიცხული, რომ წერილების ოფიციალური არხებით (ფოსტით) გაგზავნამდე ელჩს მეფისათვის საქმის რეალური ვითარება მისი საშუალებით გაეცნო. ყოველ შემთხვევაში, ამ მოვლენებიდან ძალიან მალე გარსევან ჭავჭავაძემ ერეკლე II-ისაგან ფარულად სამშობლოში დაბრუნების რეკომენდაცია მიიღო.

Apolon Tabuashvili

Associate Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia;
Chief researcher,
Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscripts

ABOUT SECRET CORRESPONDENCE BETWEEN EREKLE II AND GARSEVAN CHAVCHAVADZE

Summary

In 1960, Iase Tsintsadze published an interesting historical document about the secret correspondence between King Erekle II of Kartli-Kakheti and the Georgian ambassador in St. Petersburg, Garsevan Chavchavadze, together with other material preserved in Russian archives. The historical document is the report sent by Garsevan Chavchavadze to Erekle II, dated to June 1785. The ambassador informed the king that he wanted to provide information on some matters, but he was not sure that their correspondence would not be uncovered by Russian officials. He had a doubt that their correspondence would be discussed in detail by the representatives of the Russian government. Accordingly, Garsevan Chavchavadze asked the king to send “another alphabet” and “Marfufa” to maintain the secret correspondence.

Iase Tsintsadze quite reasonably considered “another alphabet” as a secret or encrypted alphabet. The author added that a similar alphabetic system was used in ancient Georgia and one of such alphabetic system was called “Anjanuri Alphabet”. As for “Marfufa”, Iase Tsintsadze does not explain its meaning. According to the context of Garsevan Chavchavadze’s report, “Marfufa” was a text composed with a “secret alphabet”. The validity of the mentioned opinion is confirmed by the rare historical documents in which we find the term “Marfufa”. Based on two historical documents dated to the 90s of the 18th century, “Marfufa” was indeed called a secret letter.

Hence, “Marfufa” should have been a text composed according to the “secret alphabet”. In order to understand the content of “Marfufa”, it was

necessary to know the specific “secret alphabet” used in it. Accordingly, Garsevan Chavchavadze requested the secret text and the code to unlock this text from Erekle II.

As it is established from the archival material found by Iase Tsintsadze, the reports sent by Garsevan Chavchavadze to Georgia and the correspondence sent from Georgia to Russia were secretly read by the representatives of the imperial intelligence, translated into Russian and presented to Catherine II’s favorite Grigory Potemkin. They made a lot of efforts to obtain of the “secret alphabet” that was sent from Georgia. Russian officials hoped to obtain of the “secret alphabet” at the Russian-Georgian border or in Astrakhan. At the same time, they were afraid that Erekle II would show precaution and deliver the “secret alphabet” not with the help of official courier, but with the assistance of private person, which would make it difficult to master it. As Iase Tsintsadze pointed out, despite an intensive search in the Russian archives, he was not able to find any information about sending the “secret alphabet” from Georgia.

In the collection of Ioane Batonishvili preserved in the National Library of Russia (fund 941), along with dozens of historical documents, we found one letter of Erekle II, which deals with the issue of secret correspondence. In a short postcard sent by the king to Garsevan Chavchavadzi, it is mentioned that Tamaz Otanov would be sent to him in two days, who would carry various messages. This time he was sent with “marfufa” and a letter for Grigory Potemkin.

Therefore, Erekle II sent “Marfufa” or a sample of secret correspondence, bypassing the official channels, a few days before the departure of the special messenger. Obviously, the opening code of “Marfufa” was also sent with the same correspondence. Although the letter is not dated, the king must have written it sometime after June 1785.

The fact that we cannot find information about possession of the “secret alphabet” in the archives of Russia should be the result of the careful and convenient steps of the Georgian officials. It seems that despite the well-organized intelligence of the Russian Empire, Erekle II managed to establish a confidential correspondence with his ambassador.

The content of the secret correspondence between the king and his ambassador is unknown. However, in this regard, attention is drawn to the appeals made by Garsevan Chavchavadze at the beginning of 1786. Shortly after the request for the “secret alphabet”, namely on January 10, 1786, the

Georgian ambassador appealed to Grigory Potemkin to give him permission to travel to his homeland. On February 16, he repeated the same request to Grigory Potemkin. Erekle II did not recommend Garsevani to return to his homeland in 1785 based on the letters sent through official channels, hence we should assume that the instruction was sent through secret correspondence.